

دانشکده علوم انسانی و اجتماعی
گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری

پایان‌نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد در رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری

عنوان

تحلیل الگوهای توسعه شهرهای میانه‌اندام

(مطالعه موردی: شهر اهر)

استاد راهنما :

دکتر میر ستار صدر موسوی

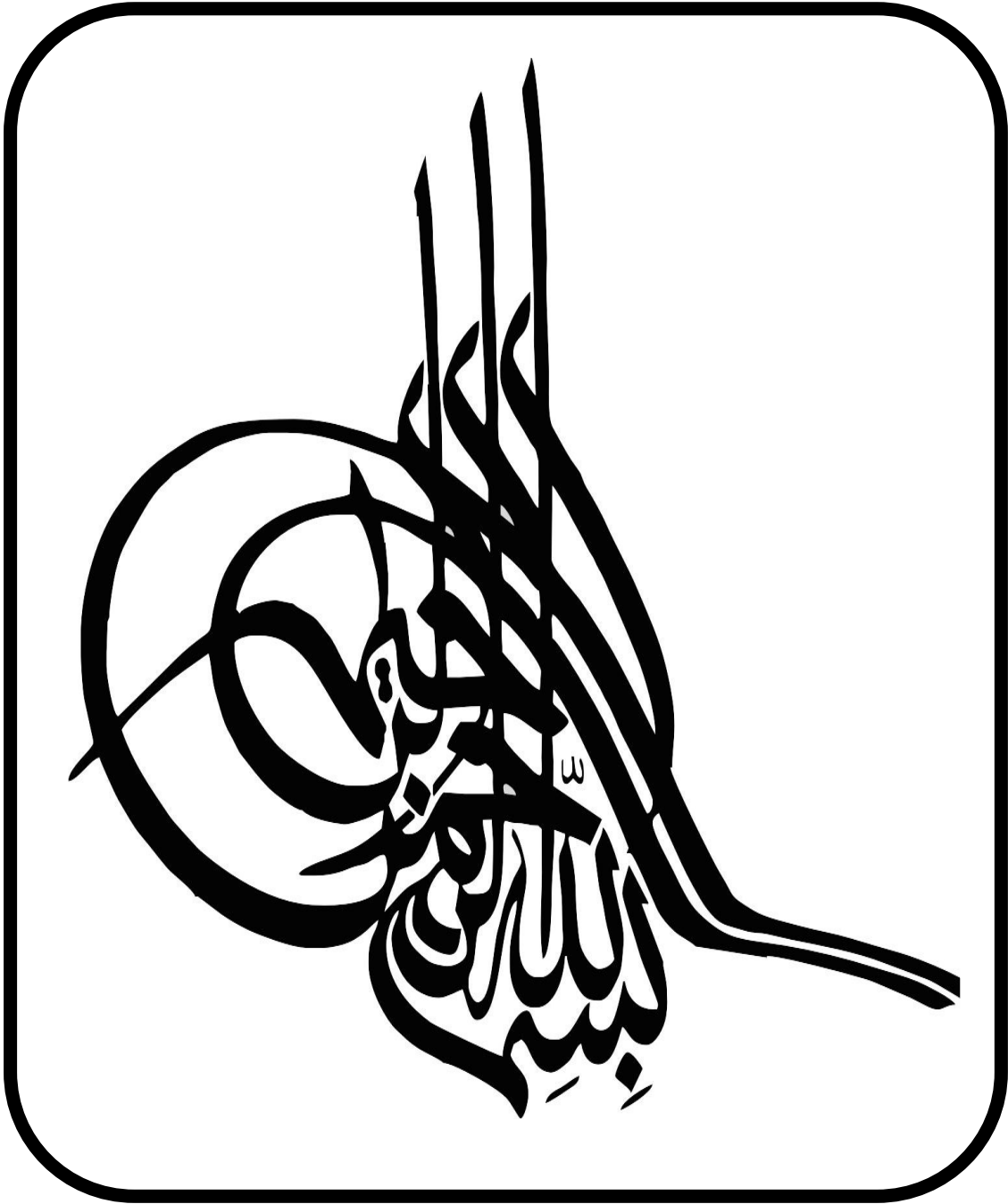
استاد مشاور:

دکتر بهمن هادیلی

پژوهشگر:

نصراله طاهر کلوانق

اردیبهشت ماه ۱۳۹۰

تقدیم به :

پدر فداکارم

و

مادر مهربانم

آنانکه آفتاب مهرشان هرگز در آسمان دلم غروب نخواهد کرد.

همسر مهربانم، خواهران و برادران بزرگوار و ارجمندم

که واقعاً مشوق و پشتیبان من در تمام مراحل زندگیم بوده اند.

تقدیر و تشکر

مَنْ بَدَلَ لَكَ جَهْدَ عِنَايَتِهِ فَأَبْدَلْ لَهُ جَهْدَ شُكْرِكَ

کسی که بذل کند به تو عنایت خود را، تو نیز نهایت سپاسگزاری خود را به او بذل کن.

مولی الموحدين على عليه السلام

تحقیق حاضر در پرتو عنایت پروردگار و در سایه مساعدت و یاری اساتید محترم و دوستان ارجمندم انجام شده است از اینرو لطفشان و زحماتشان، شایسته تقدیر و احترام است.

از آقای دکتر میرستار صدرموسوی، مدیر گروه محترم جغرافیا و برنامه ریزی شهری و استاد راهنمای محترم بنده در پژوهش حاضر، نهایت تشکر و امتنان را دارم که با صبر و حوصله تمام در مراحل انجام پژوهش یار و یاورم بودند و راهنماییهایشان مشوق اینجانب در تکمیل و اتمام تحقیق بود. از آقای دکتر بهمن هادیلی نهایت سپاس و قدردانی را دارم که زحمت مشاوره پایان نامه حقیر را برعهده داشتند و در طول دوران تحصیل و مراحل انجام تحقیق از هیچ کوششی دریغ نورزیدند و با راهنماییهای خود، کار را بر من تسهیل نمودند.

همچنین جادارد که به رسم ادب، از همه اعضای هیأت علمی گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه تبریز از آقایان دکتر جمالی، دکتر پورمحمدی، دکتر حسین زاده دلیر، دکتر قربانی، سرکارخانم دکتر عزیزپور و دکتر حیدری که در طول دوران تحصیل از محضرشان کسب علم نموده ام و سعادت تلمذ و شاگردی در خدمتشان، نصیب شد، خاضعانه تشکر و سپاسگزاری کنم.

همچنین از همه دوستان و همکلاسان عزیزم، دانشجویان مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری آقایان فیروزجعفری، محمدرضا کرمی، سید مهدی حسینی، امید بوداگی، حمزه اباذری، مهدی مرادی، کیومرث ملکی، و خانمها سلیمانزاده، عبداللهی، عابدی، شفاعتی، رنج آزمای که در تهیه و تدوین پایان نامه عنایت خاصی داشتند نهایت سپاس و تشکر را دارم.

از کارمندان محترم شهرداری اهر آقایان مهندس صابری و مهندس شکوهی که در حد امکان مساعدت کردند و از مهندس علی جوانی و سپهرنیا و مهندس مددی در سازمان مسکن و شهرسازی استان و از شهردار محترم شهر کلوانق مهندس کریم خندان و مسئول فنی و شهرسازی مهندس محمد سیدلی و مهندس سرخوش ارمانی و آقای ابولفضل نظمی که یاریگر بنده در تنظیم نقشه و مشوق و مایه دلگرمی ام در تکمیل پایان نامه بودند نهایت سپاس و امتنان قلبی خود را ابراز می دارم.

از مسئولان کتابخانه دانشکده علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه تبریز و مسئولین کتابخانه سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان آذربایجان شرقی بخاطر نهایت همکاریهایشان قدردانی می کنم.

بیشتر از همه از زحمات پدر و مادرم که در نهایت دقت، درست زندگی کردن و درستکاری را به من آموختند، دستانشان را می بوسم و با تشکر از خواهران و برادرانم که در تمامی مراحل تحصیل کمکم می کردند.

نام خانوادگی : طاهر کلوانق		نام: نصراله
عنوان پایان نامه: تحلیل الگوهای توسعه شهرهای میانه اندام (مطالعه موردی: شهر اهر)		
استاد راهنما: دکتر میر ستار صدر موسوی		استاد مشاور: دکتر بهمن هادیلی
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد	رشته: جغرافیا و برنامه ریزی شهری	گرایش:
دانشگاه: تبریز	دانشکده: علوم انسانی و اجتماعی	تعداد صفحات: ۲۳۳
واژه های کلیدی: شهرنشینی، رشد و توسعه شهری، توسعه فیزیکی - کالبدی شهر، مهاجرت، شهر میانه اندام، شهر اهر.		
<p>چکیده: یکی از ویژگیهای مهم فرایند شهرنشینی در ایران ، گسترش سریع فیزیکی و بدون برنامه شهرها است. با بروز تحولات جدید ، شهرها به سرعت تغییرات و دگرگونیهای را پذیرفتند. این دگرگونیها به شکل افزایش سریع جمعیت و رشد فیزیکی شهرها به صورتی نامتعادل و ناهماهنگ بوده است. به دنبال توسعه زندگی شهری ، افزایش تعداد شهرها و جمعیت شهرنشین ، کنترل و کادربندی فضای شهری ، تغییرات فیزیکی بافت ساخته شده و بالاخره تعیین حدود و مرزهای فضای شهری و حوزه نفوذ شهرها در برنامه ریزی شهری مورد توجه قرار گرفت. بعلاوه در طول دهه های اخیر برخورد نیروهای اقتصادی - اجتماعی و افزایش جمعیت ، ضمن تغییر و نوسازی فضای ساخته شده شهری ، نواحی اطراف آن را نیز در مقیاسی وسیع ، با سیمای کاملاً جدیدی از شهرسازی مدرن به فضای کالبدی شهر افزوده است و بدین ترتیب تعادل و پیوستگی فضای کالبدی و نقش عناصر مهم آن در هم شکسته است. در کشورهای مختلف جهان در جهت به تعادل رساندن توزیع جمعیت و فعالیتهای اقتصادی در سطح مناطق و کشورها ، راهکارهایی اتخاذ شده ، که یکی از آنها ، تقویت شهرهای میانه اندام در سطح کالبدی - فیزیکی ، اقتصادی و اجتماعی می باشد که توسط دنیس.ای.راندینلی مطرح شد و وی معیار جمعیتی را برای تعریف این قبیل شهرها بکار برد.</p> <p>در حال حاضر یکی از مشکلات تمامی شهرهای کشور ، رشد شهرنشینی و به تبع آن گسترش شاخکهای خزنده شهری بر اراضی پیراشهری است که پیامدهایی چون حاشیه نشینی ، ازبین رفتن اراضی کشاورزی ، عدم پاسخگویی برخی از خدمات و کاربریها در شهر ، توزیع نامتناسب و ناسازگار کاربریها ، گسستگی بافتهای فیزیکی ، گسترش شهر به نواحی بالقوه خطرناک ، مسائل زیست محیطی خصوصاً آلودگی و نابسامانی های سیمای شهر بوده است. توسعه روزافزون جمعیت شهرنشین کشور و عدم پیش بینی اراضی کافی و مناسب برای توسعه شهرها ، لزوم مکانیابی اراضی مناسب برای توسعه شهری ، ارزیابی امکانات رشد کالبدی و توسعه شهرهای موجود همراه با تعیین جهات ، حدود منطقی و مراحل مختلف توسعه آنها و تعیین عملکرد و نقش اقتصادی آنها و پیش بینی میزان رشد و تحولات جمعیت آنها را در آینده ، در محدوده شهر ایجاب می کند.</p> <p>تحقیق حاضر از نوع تحقیق کاربردی - نظری است و در روش تحقیق ، از روش تحلیلی - توصیفی استفاده می شود. مطالعه حاضر در پی بررسی و تحلیل عوامل مؤثر طبیعی ، انسانی - اجتماعی ، اقتصادی در رشد و توسعه کالبدی - فیزیکی شهر اهر در چند سال اخیر و همچنین بدنبال شناخت محدودیت ها و ابعاد و الگوهای توسعه شهری اهر می باشد تا توسعه کالبدی شهر به گونه ای هدایت شود که حداکثر استفاده از کاربری های موجود شهر بعمل آمده و از دست اندازی به اراضی باغی و کشاورزی جلوگیری گردد. در این پژوهش ، تجزیه و تحلیل آمار و داده ها با استفاده از نرم افزار Excel و ترسیم نقشه ها نیز با استفاده از نرم افزار ArcGIS صورت می گیرد.</p>		

فصل اول : طرح تحقیق

۲.....	مقدمه
۳.....	۱-۲- بیان مسأله
۷.....	۱-۳- اهداف تحقیق
۸.....	۱-۴- سؤالات تحقیق
۸.....	۱-۵- فرضیات تحقیق
۸.....	۱-۶- روش تحقیق
۱۰.....	۱-۷- پیشینه تحقیق
۱۱.....	۱-۸- مشکلات تحقیق
۱۲.....	نتیجه گیری

فصل دوم : مبانی نظری و پایه‌ای تحقیق

۱۴.....	مقدمه
۱۵.....	۲-۱- شهر
۱۶.....	۲-۲- شهرنشینی
۱۷.....	۲-۳- رشد شهری
۱۷.....	۲-۴- توسعه و انواع آن
۱۸.....	۲-۴-۱- توسعه از دیدگاه اقتصادی و اجتماعی
۱۸.....	۲-۵- توسعه شهری
۱۹.....	۲-۶- قوانین توسعه شهری
۲۰.....	۲-۷- توسعه پایدار شهری
۲۱.....	۲-۸- توسعه شهری و توسعه پایدار زمین
۲۳.....	۲-۹- شهر پایدار (Sustainable City)
۲۵.....	۲-۱۰- نقش شهرسازان و برنامه‌ریزان شهری به رویکرد توسعه پایدار شهری
۲۷.....	۲-۱۱- شهر میانه اندام
۲۸.....	۲-۱۲- نظریات شهرهای میانی
۲۹.....	۲-۱۳- نقش و عملکرد شهر
۳۰.....	۲-۱۴- نگرش سیستمی به شهر
۳۲.....	۲-۱۵- نگرش برنامه‌ریزی نظامهای فضایی در توسعه فیزیکی شهر
۳۲.....	۲-۱۶- دیدگاههای نظری گسترش و تحولات توسعه فضایی شهرها
۳۳.....	۱- ۱۶- ۲- نظریه کیفیت رشد و توسعه شهر

۳۴ نظریه‌های کلی اقتصادی	۲-۱۶-۲
۳۵ رشد و توسعه بیرونی شهرها	۲-۱۷-۲
۳۷ الگوهای توسعه بیرونی شهر	۲-۱۷-۱
۳۷ عوامل مؤثر در الگوهای توسعه بیرون شهر	۲-۱۷-۲
۳۸ توپوگرافی و توسعه شهر	۲-۱۷-۲-۱
۳۹ آب و هوا و توسعه شهر	۲-۱۷-۲
۴۰ زمین‌شناسی و توسعه شهر	۲-۱۷-۲-۳
۴۳ موانع توسعه بیرون شهری	۲-۱۷-۳
۴۳ رشد و توسعه داخلی شهر	۲-۱۸-۲
۴۳ نظریه‌های توسعه فضایی درون شهری	۲-۱۸-۱
۴۴ عوامل و نیروهای مؤثر در رشد داخلی شهرها	۲-۱۸-۲
۴۴ شناسایی رشد و توسعه داخلی شهرها	۲-۱۹-۲
۴۵ موانع و تنگناهای توسعه درون شهری	۲-۱۹-۱
۴۶ اشکال مختلف توسعه فضایی شهرها	۲-۲۰-۲
۴۶ الگوهای کلی انتخاب مدل‌های توسعه فضایی شهرها	۲-۲۱-۲
۴۸ مدل‌های کلی توسعه فضایی شهرها	۲-۲۲-۲
۵۴ ساخت طبیعی شهرها	۲-۲۳-۲
۵۴ الگوی توسعه دردآور و خارج از محدوده شهری	۲-۲۴-۲
۵۵ الگوی توسعه آشفته شهری	۲-۲۵-۲
۵۶ نظریه‌های مربوط به حرکات جمعیتی و رشد شهرها	۲-۲۶-۲
۵۶ مهاجرت	۲-۲۶-۱
۵۷ مهاجرت از بعد اقتصادی	۲-۲۶-۱-۱
۵۸ مهاجرت و ابعاد اجتماعی آن	۲-۲۶-۱-۲
۵۸ مهاجرت از روستا به شهر و عواقب آن در مقاصد شهری	۲-۲۶-۱-۳
۶۰ نتیجه‌گیری	

فصل سوم : نگرشی بر رشد و توسعه فیزیکی شهرها و پیامدهای آن

۶۳ مقدمه	
۶۴ رشد و گسترش شهری	۳-۱
۶۴ رشد و گسترش شهری در جهان	۳-۲
۶۵ رشد و گسترش شهری در کشورهای توسعه یافته	۳-۳

۶۸	۳-۴- رشد و گسترش شهری در کشورهای درحال توسعه و جهان سوم.....
۷۱	۳-۵- توسعه شهری در ایران
۷۴	۳-۶- ویژگیهای شبکه شهری ایران و تحولات آن در فاصله سالهای ۸۵-۱۳۳۵
۷۴	۳-۶-۱- تحولات شبکه شهری ایران در سالهای قبل از انقلاب اسلامی
۷۴	۳-۶-۲- تحولات شبکه شهری ایران و روند شهرنشینی آن بعد از انقلاب اسلامی
۷۶	۳-۷- مراحل رشد و توسعه فیزیکی شهرهای ایران
۷۶	۳-۷-۱- بافت تاریخی؛ ایجاد و گسترش هسته اولیه شهرها
۷۶	۳-۷-۲- بافت قدیمی؛ شکل‌گیری شهر ایرانی - اسلامی
۷۷	۳-۷-۳- بافت میانی؛ رشد آرام شهرها و شروع تغییرات کالبدی در آنها
۷۸	۳-۷-۴- بافت جدید؛ رشد شتابان شهرسازی و گسترش بی رویه شهرها
۷۸	۳-۷-۵- بافت پیرامونی؛ گسترش شهرک‌سازی
۷۹	۳-۷-۶- بافت اقماری؛ گسترش ناپیوسته شهر
۷۹	۳-۷-۷- گسترش متروپلی شهر به همراه ایجاد شهرهای جدید
۸۰	۳-۸- مزایا و معایب روشهای کنترل و هدایت سیستم شهری در ایران
۸۳	۳-۹- نتایج و پیامدهای فضایی عمومی رشد و گسترش شهری
۸۴	۳-۱۰- پیامدهای توسعه فیزیکی شتابان نواحی شهرهای ایران
۸۴	۳-۱۰-۱- نابودی اراضی کشاورزی و باغات
۸۵	۳-۱۰-۲- صدمات زیست‌محیطی
۸۵	۳-۱۰-۲-۱- محیط طبیعی
۸۵	۳-۱۰-۲-۲- محیط انسان ساخت
۸۶	۳-۱۱- مدیریت زیست‌محیطی در شهرهای میانه‌اندام دنیا
۸۸	نتیجه‌گیری

فصل چهارم : شناسایی کلی محدوده مورد مطالعه (طبیعی و انسانی)

۹۱	مقدمه
۹۲	۱ - ۴ - عوامل جغرافیایی شهرستان اهر
۹۲	۴-۱-۱- موقعیت جغرافیایی و وسعت
۹۳	۴-۲- نام و وجه تسمیه شهر اهر در کتابهای تاریخی
۹۵	۴-۳- مطالعات تاریخی مختصر شهر اهر و پیشینه فرهنگی آن
۹۷	۴-۵- تحولات جمعیتی شهر اهر ، طی سرشماری سالهای ۱۳۸۵ - ۱۳۳۵
۹۹	۴-۶- وضعیت مهاجرت و جابجایی جمعیت در شهرستان اهر

۱۰۱	۷-۴- ویژگیهای اقتصادی و گروههای عمده فعالیت بخش اقتصادی شهر اهر
۱۰۴	۸-۴- زمین شناسی عمومی شهرستان اهر
۱۰۵	۹-۴- ناهمواریهای تشکیل دهنده شهرستان اهر
۱۰۵	۱۰-۴- ویژگیهای طبیعی و اقلیم شناسی شهر اهر
۱۰۶	۱-۱۰-۴- دمای هوا
۱۰۶	۲-۱۰-۴- تابش
۱۰۷	۳-۱۰-۴- باد
۱۰۸	۴-۱۰-۴- نزولات جوی
۱۰۸	۱۱-۴- هیدرولوژی شهرستان اهر (شناخت منابع آب)
۱۱۰	۱۲-۴- مشخصات اراضی شهرستان اهر
۱۱۰	۱۳-۴- انواع خاکهای شناسایی شده شهرستان اهر
۱۱۱	۱۴-۴- شناسایی انواع گسلهای شهرستان اهر
۱۱۱	۱۵-۴- انواع معادن شناسایی شده و فعال شهرستان اهر
۱۱۲	۱۶-۴- آثار تاریخی معروف شهر اهر
۱۱۲	۱-۱۶-۴- بازار قدیمی اهر
۱۱۲	۲-۱۶-۴- مسجد جامع اهر
۱۱۳	۳-۱۶-۴- بقعه شیخ شهاب الدین اهری
۱۱۴	نتیجه گیری

فصل پنجم: بررسی توسعه فیزیکی - کالبدی شهر اهر و عوامل مؤثر بر آن

۱۱۷	مقدمه
۱۱۹	۱-۵- ضرورت توجه به بافت کالبدی و توسعه فیزیکی شهرها
۱۲۰	۲-۵- سابقه برنامه ریزی شهری در شهر اهر
۱۲۰	۳-۵- اوضاع و خصوصیات اجتماعی، اقتصادی، تاریخی و کالبدی شهر اهر تا سال ۱۳۳۵
۱۲۳	۴-۵- اوضاع نظام اداری و حکومتی شهر اهر تا سالهای اواخر دوره حکومت پهلوی
۱۲۶	۵-۵- روند توسعه شهر اهر از سال پیدایش شهر تا سال ۱۳۸۵
۱۲۷	۱-۵-۵- هسته اولیه و روند گسترش کالبدی شهر اهر تا سال ۱۳۰۰ ه- ش.
۱۲۸	۲-۵-۵- توسعه شهر اهر بعد از سال ۱۳۰۰ ه- ش.
۱۲۹	۳-۵-۵- توسعه شهر اهر تا سال ۱۳۳۵
۱۳۰	۴-۵-۵- توسعه شهر از سال ۱۳۳۵ تا سال ۱۳۵۵
۱۳۲	۵-۵-۵- توسعه شهر اهر از سال ۱۳۵۵ تا سال ۱۳۶۷

- ۱۳۳ ۵-۵-۶- برآورد خلاصه و کلی میزان توسعه شهر اهر
- ۵-۶- تحلیل محدودیت‌ها و موانع توسعه فیزیکی شهر و تعیین امکانات و جهات مناسب توسعه پیوسته آتی شهر ۱۳۶
- ۵-۷- کیفیت توسعه پیوسته در زمین‌های اطراف شهر اهر ۱۳۷
- ۵-۸- برنامه‌ریزی جهت گسترش و توسعه آتی شهر اهر ۱۳۸
- ۵-۸-۱- ظرفیت توسعه در محدوده فعلی شهر (محدوده طرح جامع و اراضی تحت اشغال خارج آن) ۱۳۹
- ۵-۹- ارائه گزینه برتر برای توسعه آینده شهر اهر ۱۳۹
- ۵-۱۰- ساختار کالبدی - فضایی شهر اهر ۱۳۹
- ۵-۱۱- الگوی توسعه شهر اهر با توجه به استخوان‌بندی و تقسیمات کالبدی آن ۱۴۱
- ۵-۱۲- انواع بافت شهری اهر ۱۴۲
- ۵-۱۲-۱- بافت کالبدی شهر اهر ۱۴۲
- ۵-۱۲-۲- بافت قدیم شهر اهر ۱۴۳
- ۵-۱۲-۳- بافت توسعه‌های جدید ۱۴۴
- ۵-۱۲-۴- بافت حاشیه‌ای اهر ۱۴۵
- ۵-۱۳- مسکن و توسعه فیزیکی شهر اهر ۱۴۷
- ۵-۱۳-۱- تحولات تعداد واحدهای مسکونی شهر اهر ۱۴۸
- ۵-۱۳-۲- تعداد طبقات ساختمانی ساخته شده شهر اهر ۱۴۹
- ۵-۱۳-۳- تعداد پروانه‌های ساختمانی صادره در سطح شهر اهر ۱۴۹
- ۵-۱۴- نحوه توسعه کالبدی شهر اهر بر اساس طرح جامع و تفصیلی ۱۵۰
- ۵-۱۵- عوامل مؤثر در رشد و توسعه فیزیکی شهر اهر ۱۵۱
- ۵-۱۵-۱- عوامل طبیعی و توسعه شهر ۱۵۱
- ۵-۱۵-۱-۱- آب و هوا و توسعه شهر ۱۵۲
- ۵-۱۶- جهات رشد و گسترش ساختمانهای شهر اهر با توجه به عوامل اقلیمی ۱۵۲
- ۵-۱۶-۱- تأثیر عامل باد در شکل‌یابی فضاهای مختلف شهری ۱۵۳
- ۵-۱۷- شکل ناهمواری و توسعه فیزیکی شهر ۱۵۴
- ۵-۱۷-۱- نقش شیب، پستی و بلندی زمین و دفع آب‌های سطحی شهر اهر در توسعه فیزیکی شهر اهر ۱۵۶
- ۵-۱۸- نقش عوامل اجتماعی و توسعه فیزیکی شهر ۱۵۷
- ۵-۱۸-۱- جمعیت ۱۵۷
- ۵-۱۸-۱-۱- تعداد جمعیت و روند تحول آن در سالهای ۱۳۳۵ - ۱۳۸۵ ۱۵۷
- ۵-۱۸-۲- مهاجرت ۱۵۸
- ۵-۱۹- آموزش و توسعه شهری ۱۶۰

۱۶۰ عوامل اقتصادی و توسعه فیزیکی شهر
۱۶۱ ۱-۲۰-۵- بورس‌بازی زمین و توسعه فیزیکی شهر
۱۶۳ ۲۱-۵- عناصر سیاست‌گذاری و توسعه فیزیکی شهر اهر
۱۶۴ ۲۲-۵- طرح جامع شهری و توسعه فیزیکی شهر اهر
۱۶۴ ۲۳-۵- حاشیه‌نشینی و توسعه فیزیکی شهر اهر
۱۸۷ ۲۴-۵- محورهای خطوط شبکه ارتباطی و توسعه فیزیکی شهر اهر
۱۸۸ ۲۵-۵- پیامدهای الگوهای توسعه شهری اهر
۱۸۹ نتیجه‌گیری

فصل ششم: آزمون فرضیات و ارائه پیشنهادات

۲۰۱ ۱- ۶- بررسی فرضیه‌های پژوهش
۲۰۳ ۲- ۶- پیشنهادات راهبردی
۲۰۳ ۱- ۲- ۶- پیشنهادات کلی
۲۰۴ ۲- ۲- ۶- پیشنهادات موردی
۲۰۷ منابع و مأخذ
۲۱۵ ضمائم

- جدول (۱-۱) نام و موقعیت محلات حاشیه‌نشینان شهر اهر و تعداد و درصد پرسشنامه‌های پرسشگری شده از سرپرستان خانوار محلات-----۱۰
- جدول (۱-۲) تقسیمات سیاسی شهرستان اهر به تفکیک بخش و دهستان در سال ۱۳۸۵-----۹۳
- جدول (۲-۲) تحول جمعیت در شهر اهر طی سرشماری‌های ۱۳۳۵-۱۳۸۵-----۹۷
- جدول (۳-۲) تعداد و بعد خانوار در شهر اهر طی سرشماری‌های ۱۳۳۵-۱۳۸۵-----۹۸
- جدول (۴-۲) تغییرات جمعیتی و خانوار شهر اهر و متوسط رشد آن بین سالهای ۱۳۶۵-۱۳۸۵-----۹۸
- جدول (۵-۲) جابجایی جمعیت در شهرستان اهر طی سالهای ۷۵-۱۳۶۵-----۱۰۰
- جدول (۶-۲) جابجایی جمعیت در شهرستان اهر طی سالهای ۸۵-۱۳۷۵-----۱۰۰
- جدول (۷-۲) تعداد شاغلین بخشهای مختلف اقتصادی شهر اهر در سالهای ۱۳۳۵-۱۳۸۵-----۱۰۳
- جدول (۱-۵) تعداد جمعیت و مساحت تقریبی شهر اهر در سالهای ۱۳۳۵-۱۳۸۵-----۱۳۴
- جدول (۲-۵) مقایسه نرخ رشد جمعیت و واحدهای مسکونی شهر اهر در سالهای ۱۳۵۵-۱۳۸۵-----۱۴۸
- جدول (۳-۵) تعداد پروانه‌های ساختمانی صادره شهر اهر در طی سالهای ۱۳۷۳-۱۳۸۵-----۱۵۰
- جدول (۴-۵) تعداد دانشجویان مراکز آموزش عالی اهر در سال ۱۳۸۹-----۱۶۰
- جدول (۵-۵) وضعیت سطح شهری اهر، قبل و بعد از طرح جامع سال ۱۳۷۲-----۱۶۴
- جدول (۶-۵) نام و موقعیت محلات حاشیه‌نشینان شهر اهر و تعداد و درصد پرسشنامه‌های پرسشگری شده از سرپرستان خانوار محلات-----۱۶۷
- جدول (۷-۵) محل تولد سرپرست خانوار-----۱۶۸
- جدول (۸-۵) مدت اقامت حاشیه‌نشینان اهر در محلات حاشیه‌نشین-----۱۶۹
- جدول (۹-۵) نوع مهاجرت حاشیه‌نشینان اهر-----۱۷۰
- جدول (۱۰-۵) عوامل مؤثر در انتخاب محل سکونت خانوار-----۱۷۱
- جدول (۱۱-۵) افراد شاغل خانوار محلات حاشیه‌نشین در فعالیتهای مختلف اقتصادی-----۱۷۲
- جدول (۱۲-۵) وضعیت حقوقی ساختمان خانوار حاشیه‌نشینان-----۱۷۳
- جدول (۱۳-۵) کاربری زمین ساختمان حاشیه‌نشینان قبل از احداث مسکن-----۱۷۴
- جدول (۱۴-۵) کیفیت بنای ساختمان حاشیه‌نشینان-----۱۷۵
- جدول (۱۵-۵) مصالح بکاررفته در ساختمان محلات حاشیه‌نشین-----۱۷۶
- جدول (۱۶-۵) عناصر تشکیل‌دهنده بناهای مسکونی خانوار محلات حاشیه‌نشین اهر-----۱۷۷
- جدول (۱۷-۵) جهات نصب پنجره‌های ساختمان خانوارها-----۱۷۸
- جدول (۱۸-۵) فضاهای غیرمسکونی موجود در محلات حاشیه‌نشین-----۱۷۹
- جدول (۱۹-۵) اولویت زیرساختها در محلات حاشیه‌نشین اهر-----۱۸۰
- جدول (۲۰-۵) پوشش کف معابر محلات حاشیه‌نشین اهر-----۱۸۱
- جدول (۲۱-۵) کیفیت رفت و آمد مردم در فصول پاییز و زمستان در داخل محلات حاشیه‌نشین-----۱۸۲

- شکل (۲-۱) شهر ستاره ای از کوین لینچ----- ۴۸
- شکل (۲-۲) شهر ستاره ای (شعاعی)----- ۴۹
- شکل (۲-۳) شهر اقماری----- ۴۹
- شکل (۲-۴) شهر خطی----- ۵۰
- شکل (۲-۵) طرح خطی شهر با ایجاد مراکز فرعی شهری----- ۵۰
- شکل (۲-۶) شهر گسترده (شطرنجی) از کوین لینچ----- ۵۱
- شکل (۲-۷) شهر گسترده هسته ای با شبکه‌های مورب و غیرمورب----- ۵۱
- شکل (۲-۸) شهر کهکشانی از کوین لینچ----- ۵۲
- شکل (۲-۹) شهر در مدل حلقه ای----- ۵۲
- شکل (۲-۱۰) شهر در مدل متمرکز----- ۵۳
- نمودار ۴-۱- نرخ رشد سالیانه جمعیت شهر اهر در سالهای ۱۳۳۵-۱۳۸۵----- ۹۸
- نمودار ۴-۲- متوسط رشد سالانه خانوار شهر اهر در بین سالهای ۱۳۶۵-۱۳۸۵----- ۹۹
- نمودار ۴-۳- درصد شاغلین بخشهای مختلف اقتصادی شهر اهر در سال ۱۳۳۵----- ۱۰۳
- نمودار ۴-۴- درصد شاغلین بخشهای مختلف اقتصادی شهر اهر در سال ۱۳۸۵----- ۱۰۴
- نمودار ۵-۱- میزان افزایش جمعیت شهر اهر در سالهای ۱۳۳۵-۱۳۸۵----- ۱۳۴
- نمودار ۵-۲- میزان افزایش مساحت شهر اهر در سالهای ۱۳۳۵-۱۳۸۵----- ۱۳۵
- نمودار ۵-۳- درصد پرسشنامه‌های پرسشگری شده از سرپرستان خانوار محلات حاشیه نشین اهر----- ۱۶۷
- نمودار ۵-۴- محل تولد سرپرستان خانوار محلات حاشیه نشین----- ۱۶۸
- نمودار ۵-۵- مدت اقامت حاشیه نشینان اهر در محلات حاشیه نشین----- ۱۶۹
- نمودار ۵-۶- نوع مهاجرت حاشیه نشینان اهر----- ۱۷۰
- نمودار ۵-۷- عوامل مؤثر در انتخاب محل سکونت خانوار----- ۱۷۱
- نمودار ۵-۸- افراد شاغل خانوار محلات حاشیه نشین در فعالیتهای مختلف اقتصادی----- ۱۷۲
- نمودار ۵-۹- وضعیت حقوقی ساختمان خانوار حاشیه نشینان اهر----- ۱۷۳
- نمودار ۵-۱۰- کاربری زمین ساختمان حاشیه نشینان قبل از احداث مسکن----- ۱۷۴
- نمودار ۵-۱۱- کیفیت بنای ساختمان حاشیه نشینان----- ۱۷۵
- نمودار ۵-۱۲- نوع مصالح بکاررفته در ساختمان محلات حاشیه نشین----- ۱۷۶
- نمودار ۵-۱۳- عناصر تشکیل دهنده بناهای مسکونی خانوار محلات حاشیه نشین اهر----- ۱۷۷
- نمودار ۵-۱۴- جهات نصب پنجره‌های ساختمان خانوار محلات حاشیه نشین----- ۱۷۸
- نمودار ۵-۱۵- فضاهای غیرمسکونی موجود در محلات حاشیه نشین اهر----- ۱۷۹
- نمودار ۵-۱۶- اولویت زیرساختها در محلات حاشیه نشین----- ۱۸۰
- نمودار ۵-۱۷- پوشش کف معابر محلات حاشیه نشین اهر----- ۱۸۱
- نمودار ۵-۱۸- کیفیت رفت و آمد مردم در فصول پاییز و زمستان در داخل محلات----- ۱۸۲
- عکس شماره ۱- محله ثله بران----- ۱۸۴
- عکس شماره ۲- محله نیروگاه----- ۱۸۵

عکس شماره ۳ - محله ولی امر - ۱۸۵-----

عکس شماره ۴ - محله چلب ویردی - ۱۸۶-----

عکس شماره ۵ - محله چلب ویردی - ۱۸۶-----

- نقشه شماره (۵-۱) موقعیت جغرافیایی شهرستان اهر-----۱۲۵
- نقشه شماره (۵-۲) تقسیمات سیاسی شهرستان اهر در سرشماری سال ۱۳۸۵-----۱۲۶
- نقشه شماره (۵-۳) هسته اولیه شهر اهر-----۱۲۸
- نقشه شماره (۵-۴) توسعه شهر اهر بعد از سال ۱۳۰۰ هـ-ش-----۱۲۹
- نقشه شماره (۵-۵) توسعه شهر اهر تا سال ۱۳۳۵-----۱۳۰
- نقشه شماره (۵-۶) توسعه شهر اهر در تاریخ ۱۳۴۳-----۱۳۱
- نقشه شماره (۵-۷) توسعه شهر اهر در تاریخ ۱۳۵۵-----۱۳۲
- نقشه شماره (۵-۸) توسعه شهر اهر در تاریخ ۱۳۶۵-----۱۳۳
- نقشه شماره (۵-۹) مراحل توسعه تاریخی شهر اهر تا طرح جامع سال ۱۳۷۲-----۱۳۶
- نقشه شماره (۵-۱۰) محدودیت ها ، امکانات و گرایشات توسعه شهر اهر-----۱۳۸
- نقشه شماره (۵-۱۱) انواع بافت کالبدی شهر اهر-----۱۴۵
- نقشه شماره (۵-۱۲) نقشه توپوگرافی منطقه دشت اهر-----۱۵۵
- نقشه شماره (۵-۱۳) نام و موقعیت محلات حشیه نشین شهر اهر-----۱۶۶

فصل اول

طرح تحقیق

۱-۱- مقدمه

در سال ۱۹۵۰ فقط ۳۱ درصد از جمعیت جهان در شهرها ساکن بوده اند و این رقم در سال ۱۹۹۵ به ۴۵ درصد رسید. بنابر محاسبات ، بین سالهای ۱۹۵۰ تا ۲۰۲۵ ، یعنی دوره ای ۷۵ ساله ، تراز کلی شهرنشینی جهان از ۲۹ درصد به ۶۱ درصد افزایش خواهد یافت. سال ۲۰۰۰ را نقطه میانی این دوره مشخص کرده اند که در آن نیمی از جمعیت جهان ، شهرنشین شده است و از هر دو نفر ، یک نفر در شهرها ساکن شده است. بین سالهای ۱۹۶۵ و ۱۹۷۰ ، جمعیت شهری جهان ۱۶/۸ درصد رشد نمود و از سال ۱۹۷۰ تا ۱۹۸۰ نیز این جمعیت ۱۶/۹ درصد افزایش یافت. اگر همین آهنگ افزایش از ۱۹۸۰ به بعد نیز ادامه می یافت، جهان تا سال ۲۰۳۱ ، دوره ای حدود ۵۰ ساله باید بطور کامل شهری شود که این امر باعث مواجه شدن قرن بیست و یکم با فرایند وسیع شهری و شهرنشینی خواهد شد (کارگر ، ۱۳۸۶ ، ۷).

در نتیجه انقلاب صنعتی، پیشرفتهای پزشکی و مهاجرت های شدید روستایی به نواحی شهری و نیز رشد طبیعی جمعیت ، شهرها رشد و توسعه یافته و بر کالبد فیزیکی خود می افزایند و نواحی اطراف خود را زیر ساخت و ساز می برند (همان ، ۸).

تعديات ناشی از نفوذ و تسلط شهرنشینی ، گسترش راههای ارتباطی و صنایع که از جمله بلعندگان فضا به حساب می آیند ، باعث درگیری و تخاصم ، بویژه در فضاهای حاشیه شهری است. این وضعیت بیشتر بدان سبب زیانبار می نماید که فضاهای روستایی ، به موازات نقش سنتی خود در تولیدات کشاورزی ، فضاهای تفریحی و زیستی نیز بشمار می آیند.

در این رابطه، کشاورزی حاشیه شهرها بسیار آسیب پذیر می باشد. تقاضای زمین برای ایجاد بنا، گاه بنحو سرسام آوری بر بهای زمین می افزاید و این شرایط مناسبی برای حفظ فعالیت های کشاورزی بشمار نمی آید. توسعه فیزیکی شهر در غالب موارد به زیان مرغوب ترین اراضی کشاورزی تمام می شود و مناظر روستایی را به نابودی کشانده و سیمای زیبای دهکده های گذشته را مسخ کرده و از مناظر روستایی ، جز قطعاتی پراکنده برجای نهاده است (قاجری ، ۱۳۸۸ ، ۲).

شهرها نیازمند مصالح ساختمانی هستند. در عصر بتن ، شهر در جستجوی شن و ماسه به بستر رودها هجوم آورده ، دست به برداشتهایی بی قاعده و مفرط زده و علاوه بر تغییرات مستقیم و غیر مستقیم بر اکوسیستم های طبیعی ، منظره ای بس ناخوش آیند و دل آزار برجای نهاده است. مراکز استخراج و معادن سنگهای ساختمانی نیز گاه خسارات و زیانهای بسیاری برای محیط زیست به بار می آورند (همان، ۳).

می‌توان گفت که رشد و توسعه حاشیه ای و گسترش فیزیکی شهرهای ایران از برنامه پنجم قبل از انقلاب اسلامی شروع می‌شود. چرا که با بالارفتن قیمت نفت و سراریرشدن دلارهای نفتی، دولت وقت ایران، تمایل شدیدی جهت رشد و توسعه شهرها نشان‌داد و به جهت اینکه قبل از این برنامه، میزان هزینه و ایجاد اشتغال و فعالیتهای عمرانی در شهرها محدود بود با شروع این برنامه، ساخت و ساز با شدت هر چه بیشتر در شهرها شروع و فرصت های اشتغال در بخش ساختمان سازی برای مهاجرین روستایی بوجود آمد که خود به عامل مهاجرت شدت بخشید و همچنین جریان دلارهای نفتی باعث شد دولت ابزار مناسبی برای دخالت عمیق و شدید در نظام شهری کشور بدست گیرد که زمینه ساز مهاجرت به شهرها و توسعه فیزیکی و کالبدی لجام گسیخته شهرها را سبب گردید (هاشم زاده همایونی، ۱۳۶۷، ۸۷). پاسخگویی به مشکلات شهرنشینی در ایران، پس از انقلاب اسلامی، ابتدا با واگذاری زمین‌های دولتی شروع گردید که تاحدی از بحران مسکن کاست، ولی به سبب عدم کارآیی شیوه فوق که در راستای سیاست ممانعت از « بورس بازی زمین » در شهرها صورت می‌گرفت، قانون زمین شهری در پنجم تیرماه ۱۳۵۸ در شورای انقلاب به تصویب رسید. نتیجه این قانون نیز واگذاری و عمران زمین بصورت غیراصولی به متقاضیان زمین بود. این سیاست هم به علت عدم شناخت تمامی جوانب مقوله « زمین » در توسعه شهری در بسیاری از مواقع به روزمرگی در سیاست های مربوطه منجر گردیده است (همان، ۸۸).

با توجه به رشد سریع جمعیت، افزایش روزافزون استفاده از منابع زمین از یک طرف و حفظ و نگهداری و احیاء منابع و محیط‌زیست از طرف دیگر، نیاز روزافزون به برنامه‌ریزی و مدیریت قوی در سطح محلی، شهری، ناحیه ای، منطقه ای و جهانی ضرورت دارد.

۲-۱- بیان مسأله

تا سال ۱۸۰۰ میلادی جمعیت شهرنشین جهان، تنها ۳ درصد جمعیت جهان را تشکیل می‌داد. سده بیستم میلادی در حالی آغاز شد که تنها ۱۵۰ میلیون نفر، یعنی حدود ۱۰ درصد جمعیت زمین در شهرها زندگی می‌کردند. لکن در شروع قرن بیست و یکم، بیش از ۵۰ درصد جمعیت جهان (حدود ۳ میلیارد نفر) شهرنشین شده‌اند. هرچند توسعه شهر در کشورهای صنعتی در قرون گذشته به آرامی صورت گرفته است اما در کشورهای درحال توسعه بعد از جنگ جهانی دوم صورت گرفته است و شهرهای جهان سوم با شتاب بیشتری از شهرهای ممالک صنعتی توسعه می‌یابند (قاجری، ۱۳۸۸، ۴).

پس از انقلاب صنعتی در قرن ۱۸ و رشد سریع تولیدات و چرخش اساسی در اقتصاد شهری ، افزایش چشمگیر درآمدهای شهری که پیامد آن افزایش ناگهانی مهاجرت از روستا به شهر بود ، رشد جمعیت شهری شتاب گرفته و باعث رشد سریع شهرنشینی گردید و بسیاری از مراکز شهری نتوانستند خود را با هجوم ناگهانی مهاجران تطبیق دهند. در نتیجه شهرها از نظر اقتصادی- اجتماعی دچار نارسائیهایی شدند که در بسیاری از موارد به صورت مسائل حاد جلوه گر شد (توفیقیان ، ۱۳۶۹ ، ۳۵۱).

در بیشتر شهرهای جهان سوم به علت مهاجرت شدید روستائیان به شهرها ، تقاضا برای مسکن ، سریع تر از ساختن آن افزایش می یابد. بیشتر مهاجرین با اشغال قطعه ای زمین بدون خرید و یا پرداخت اجاره در حاشیه شهرها و یا در زمین های مرطوب مسیل ها و حریم رودخانه ها و یا تپه های با شیب تند با ساخت مسکن، بدون رعایت موازین فنی و عدم استفاده از مصالح مرغوب ، باعث بوجود آمدن زاغه ها و مناطق حاشیه نشین می شوند و این رشد بدون برنامه و غیرقابل کنترل شهرها ، ارائه خدمات مورد نیاز شهروندان را مشکل می سازد. افت تدریجی ساختمانهای مسکونی و تباهی آنها در مرکز شهر از دیگر مشکلات گسترش کالبدی بدون برنامه شهر می باشد که نتیجه مستقیم رشد حومه ها است. در قالب همین نارسائیا محیط زیست نیز در اثر جریانات زندگی شهری و احتیاجات دنیای صنعت و ماشینیسیم در معرض خطر قرار می گیرد و معضلات شهری مانند مسکن نامناسب و غیربهداشتی بودن فضاهای زندگی ، گسترش فساد و انواع امراض سبب می شود که اولیاء امور شهرها ، تنظیم فضاهای شهری را در اولویت کار خود قرار دهند. بر همین اساس برنامه ریزان و مدیران شهری ، ابتدا طرح هایی را به منظور حفظ امنیت ، بهداشت و رفاه عمومی برای حل مشکلات شهری پیشنهاد می کنند ولی این طرح ها به علت عدم توجه کافی به ماهیت پیچیده و پویای شهر ، عدم مشارکت فعال مردم در روند تهیه و اجرای طرح های شهری ، ناهماهنگی میان روند برنامه ریزی ، طراحی ، اجرا و مدیریت ، کارایی و اعتبار خود را از دست داده و با تنگناهای نظری و علمی فراوان روبرو می شوند (مجتهدزاده ، ۱۳۷۷ ، ۱۳۳).

شهرها به عنوان وزنه های اصلی نواحی ، حالت تعادل بخشنده دارند و نقش شهرهای میانه اندام در این تعادل چشمگیرتر است. لذا تقویت این شهرها به موازات چارچوب برنامه های ملی ، ناحیه ای می تواند نتایج بسیار مفیدی در توسعه متعادل ناحیه ای داشته باشد (حسین زاده دلیر ، ۱۳۸۰ ، ۱۱۸).

در کشور ایران نیز وضعیت شهرسازی با توجه به شرایط اقتصادی حاکم و پس از پیوستگی اقتصاد ملی به نظام سرمایه داری جهانی و ادغام در شبکه اقتصادی آن بخاطر سرمایه گذاری در شهرها از محل درآمدهای نفتی ، رشد مراکز شهری شدت یافته و روز بروز بر جمعیت شهری افزوده می شود. بطوریکه جمعیت شهری ایران از ۵۹۹۶۷۲۶ نفر در سال ۱۳۳۵ به ۲۶۹۵۳۰۰۰ نفر در سال ۱۳۶۵ ، (زنجانی ، ۱۳۷۰ ، ۱۰).

و به ۳۱۸۳۶۵۹۸ نفر در سال ۱۳۷۰، (مرکز آمار ایران، ۱۳۷۰).

و به ۳۶۸۱۷۷۸۹ نفر در سال ۱۳۷۵، (مرکز آمار ایران، ۱۳۷۶).

و بالاخره به ۴۸۲۴۵۰۷۵ نفر در سال ۱۳۸۵ رسید. (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۶).

این تحولات افزایش جمعیت، افراد عام و خاص را واداشته است تا بپذیرند که جریان شهرنشینی در ایران نه «اتفاقی و تصادفی» و «متوقف شدنی»، بلکه قاعده ای اجتناب ناپذیر و همسو با تحولات جهانی است که لاجرم می بایست آن را درک کرد و برایش برنامه ریزی کرد.

تراکم بیش از اندازه جمعیت، تمرکز فعالیتها و فراوانی ساخت و سازها، رشد و گسترش کانونهای شهری و تخریب اکوسیستمهای طبیعی را در پی دارد. افزایش روزافزون جمعیت شهرها مسأله تازه ای را بوجود می آورد که آن، گسترش شهر در تمام اطراف و مخصوصاً در جهاتی است که بعلت وجود آب و مرغوبیت و مسطح بودن زمین، تمایل به احداث ساختمان و مسکن در آن زیادتر می باشد. مسأله اصلی در زمینه، محدوده ها و پوشش فضایی مدیریت شهرها، وجود واگرایی و گسیختگی فضایی و عملکردی در اداره شهرهاست که منجر به توسعه کالبدی بی برنامه مراکز سکونت و فعالیت در حواشی شهرها می شود (قاجری، ۱۳۸۸، ۵).

بررسی روند توسعه فیزیکی شهرها بویژه در نیمه دوم قرن حاضر نشان می دهد که زمینهای قابل سکونت و کشت، تحت تأثیر عواملی چون ازدیاد جمعیت، تغییر الگوی مصرف زمین، زمین خواری و سوء مدیریت با آهنگی سرسام آور کاهش می یابد. لذا در توسعه فیزیکی شهرها بایستی به یک نوع برابری در کم و کیف آنچه که احداث می شود اهمیت داد. توجه به محیط زیست شهری و در نظر گرفتن رفاه و آسایش شهروندان در کنار رعایت اصول زیبایی شهرها از اهداف مهم برنامه ریزی شهری است (مشهدیزاده دهاقانی، ۱۳۷۳، ۴۲۳).

توسعه فیزیکی شهرها فرایندی پویا و مداوم است که طی آن محدوده های فیزیکی شهر و فضاهای کالبدی آن بصورت عمودی و افقی گسترش می یابند. اگر این روند بدون برنامه ریزی باشد، مشکلات متعددی را موجب خواهد شد. بنابراین بررسی همه جانبه علل و عوامل توسعه فیزیکی شهری بویژه در دهه های اخیر همراه با ارزیابی الگوهای توسعه با نگرش علمی و نکات مثبت و منفی آن در ارتباط با مسائل شهری از مهمترین مسائلی هستند که بایستی مورد بررسی و شناسایی قرار گیرند (قاجری، ۱۳۸۸، ۴).